

Jomfruland, Jungfrun, Landegode og Godøya på Sunnmøre – ikkje farlege, men reine og gode?

Av Eldar Heide

This article presents new explanations for the following names: Godøya in Sunnmøre, Western Norway; Jomfruland on the Norwegian Skagerrak coast, Jungfrun in Kalmarsund, Sweden; and Landegode, which has been used about three separate Norwegian islands: the mentioned Jomfruland; Svinøya north of Stad, Western Norway; and Landegode near Bodø, Northern Norway. The traditional explanation is that the three Landegode islands together with Jungfrun are particularly dangerous places within the coastal waters and that the names are placating names that were used in order to appease the powers thought to reside there and let sailors pass without any trouble. However, the claim that these islands are dangerous places does not stand up to scrutiny. What distinguishes them, together with the island of Godøya in Sunnmøre, is quite the contrary: They are natural navigation marks surrounded by clear waters, free of skerries and reefs, so that sailors are able to steer towards them in order to avoid any sub-surface dangers. This must have been invaluable in times before sea charts, compass and more advanced navigational aids. My suggestion therefore is that the name Landegode, 'the good land', is to be understood literally: The three Landegode islands are places that are good, in the sense of helpful, for sailors. The name Godøya in Sunnmøre, derived from Guðey 'god-island', is, I believe, to be understood in a similar way – the difference being that, here, the easy approach from the sea was considered so useful that it was linked to the gods. Regarding Jomfruland 'Virgin-Land' and Jungfrun 'The Virgin', my suggestion is that a wordplay is at issue: These islands are either flanked or surrounded by clear waters, which in Norwegian and Swedish is

expressed as 'clean waters', while virgins were said to be 'clean' in former times.

I. Bakgrunn

På Norskekysten er det tre øyar vi kjenner til har kunna kallast *Landegode*, av *Landit góða, 'det gode landet'. Den eine har ikkje anna namn i dag, det er Landegode nordvest for Bodø. Den andre er Svinøya i havet nord for Stad, og den tredje er Jomfruland på Telemarks-kysten (Rygh 1905: 201, Kjær og Rygh 1914: 45). Dessutan er det to skjer med namnet *Landego(de)* på Nordvestlandet; dei kjem eg att til nedanfor. Øynamnet *Landegode* (som burde ha stavast *Landetgode*, jf. *Holmengrå*, fotnote 19) blir allment forklart med at desse øyane er spesielt farlege for skipsfarten i leia langs kysten (Rygh 1905: 201, Helland 1908: 468, Kjær og Rygh 1914: 45, Solheim 1940: 133 ff., Hovda 1954, Gudbrandson 1978: 351, Finstad 1991: 45-47, 103; Dannevig 1993: 32, Stemshaug 1997, Aune 1997). Oluf Rygh viser til Peder Claussøn Friis, som i *Norriges Beskrivelse* frå 1613 seier:

Norske Skibsfolck, aff nogen Superstitz oc Vonne,¹⁾ ville icke neffne det Land Jomfruland, naar de ere under Segel, før end de hafue seiglet der forbi, men kalde det Landet gode, huilcken Superstitz de oc observere met flere Orter. (Friis 1881: 298, Kjær og Rygh 1914: 45, jf. Rygh 1905: 201)

Dette kommenterer Rygh slik:

Det er nok, eller har ialfald været en meget almindelig Overtro blandt Sømænd og Fiskere, at forskjellige Ting ikke maatte nævnes med sine sædvanlige Navne, naar de var paa Søen, formodentlig en Levning af hedensk Tro paa onde Vætter, hvis Magt man haabede at kunne undgaa, hvis man ikke gjorde dem opmerksomme ved at nævne dem selv eller Gjenstande, hvortil deres onde Hensigter knyttede sig, medens man haabede at kunne formilde dem ved at bruge smigrende Navne istedetfor de egentlige. De tre Øer ligger alle saaledes i Leden,

1) Det er «vantrø», seier Storm i utgåva, Friis 1881, s. 298, fotnote 3.

at de maa have været mere end almindelig farlige for Kystfarten i ældre Tid. (Kjær og Rygh 1914: 45)

Blant dei som har slutta seg til dette synet, er Solheim i si gransking av nemningsfordomar på sjøen (1940: 133). Han seier det er «tydeleg [i Friis-sitatet] at dei [sjøfarande] hadde otte for» Jomfruland, og brukar ordet «godnemne» om slike smigrande nemne som ein meiner *Landegode* og *Jomfruland* er. Om det siste namnet er Hovda meir konkret: «Då kristendomen kom, bad dei til Jomfru Maria om å koma framom, og slik kom namnet J[omfruland] opp». Og bakgrunnen for godnemnebruken var «det ureine og farlege farvatnet» ved Jomfruland, presiserer Hovda (1954).

Det er ingen tvil om at namna *Landegode* og *Jomfruland* er gjevne i staden for namn folk ville unngå å nemne. *Jomfruland* heitte på gammalnorsk *Aur*,²⁾ som tyder ‘grus’ (øya er ein del av morenen Raet) og vart altså fortrent av *Jomfruland*, og som vi har sett, sa Friis at sjøfolk på hans tid unngjekk også *Jomfruland*, og sa *Landegode*. Om Svinøya seier Hans Strøm i *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør* frå 1762: «*Landego* kaldes i Almindelighed den ubeboede Øe, eller store Holm, som ligger netop 1 Miil i Vest fra Skorpøe, lige ud i det vilde Hav [...], men ellers kaldes den ogsaa Sviinøe [...], item Stor-skjæret» (sitert etter Solheim 1940: 133). *Landegode* ved Bodø (lokal uttale /lapgu:/) heitte truleg frå gammalt av *Gygerøya*, etter den karakteristiske fjellnabben *Landegodekjerringa* i tinden *Gjura* sørvest på øya (Gudbrandson 1978: 351-53). *Gjur* er ein variant av *gyger* (til liks med /¹jy:ver/, /jy:r/, *gjuger*), og *Gjura* må opphavleg ha vore namn på *Landegodekjerringa*.³⁾ Frå tidleg på 1900-talet har vi opplysningar om at truleg minst to personar har kjent tradisjon om at øya heitte /²jigerøya/ og at dette var eit forakteleg namn ein ikkje skulle seia høgt (ibid).⁴⁾ At

2) *Hákonar saga Hákonarsonar I. Bøglunga saga* 2013: 35, 111, 153; *Hákonar saga Hákonarsonar II. Magnúss saga lagabætis* 2013: 86, 296. I desse utgåvene er namnet normalisert *Aurr*, venteleg fordi appellativet var hankjønn og dermed hadde ein ekstra -r i nominativ. Men truleg er stadnamnet ei hokjønnsform som er avleidd av hankjønnsordet, Kjær og Rygh 1914: 45.

3) Om namn på -*gjura*, -*kjerringa* osb., sjå Myrvang 2014 og 2016.

4) Takk til Finn Myrvang og Petter Snekkestad for tips om *Gygerøya*. Det Gudbrandson (1978: 351) seier, er dette: «Det er egentlig bare ett sted en kunne gjøre seg et ørlite håp om at gammelnavnet på Landego skulle være husket: på øya sjøl. Og noen måtte da ha lyttet til den generasjonen som ennå stod i en levende muntlig tradisjon. Her

/ˈjiger/ i namnet er ei anna form enn /ju:r/, gjer desse opplysningane truverdige. /ˈjiger/ kan ikkje vera utleidd av namnet *Gjura*, men kan forklarast slik at ei eldre form har overlevd i samansetjing. (Den gammalnorske forma var *gýgr*.)

II. Er Jomfruland og Landegode-øyane spesielt farlege stader i leia?

Grunnen til at eldre namn på desse øyane vart erstatta, skal altså vera at dei var spesielt farlege for skipsfarten. Men det er vanskeleg å sjå at farvatnet forbi desse tre øyane er farlegare enn farvatnet før og etter når ein passerer dei i leia. *Den norske los* seier ingen stad at Jomfruland, Svinøya eller Landegode er spesielt farlege stader i leia.⁵⁾ Losen har kart med markering av farlege kyststrekningar baserte på «en omfattende rundspørring blant [...] loser» og «Fiskeriorganisasjonene». Desse områda «utmerker seg ved uheldige kombinasjoner av strøm, bølger og bunntopografi». Eit slikt område er Stadhavet, der det både er vêrhardt og straum som er strid fordi han blir pressa rundt Staden. Liknande er det utanfor Lista, der straumen i tillegg ofte går i kvervlar, og havbotnen stig brått frå mesta 400 meters djup. (*Den norske los 1* 2018: 146, 162, *Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 33) Både Jomfruland, Landegode og Svinøya ligg ved, men utanfor, slike farlege område. På kartet i losen er det avmerka eit slikt område litt nordaust for Jomfruland, utanfor halvøya som ligg mellom Langesundsbukta og Oslofjorden, med start rundt ei landmil aust for Jomfruland (ibid: 163, 163). Jomfruland stikk då heller ikkje ut, som Lista, Stad og den nemnde halvøya. Jomfruland ligg inne i ei open bukt på linja mellom Hvasser og Risør; havbotnen stig slakt opp mot land, og det skal ikkje vera spesielt mykje straum der. Ved Landegode

---

ligger Harald Kvigs innsats. Husmannsdattera Johanna Kristiansdatter fra Naustvika på Selnes (1845–1927) var gjennom et langt liv taus på Kvig [som er ein gard på austsida av øya]. *Gammel-Johanna* var den fødte forteller og levde med i fortidas forestillingsverden. Hun var det som etter å ha skottet seg omkring *liksom kviskra at Landego var ikke rette navnet, at Landegokjerringa kaltes Gigra og at øya egentlig het Gigrøy*. Og da Harald Kvig så spurte stefaren om han visste noe om dette, var det liksom *Johan Pettersso*’ slengte det fra seg: *Giggerøy!*» Etter «...*egentlig het Gigrøy*» er det ein fotnote: «Etter *Harald Kvig*, Kvig.» Som vi ser, er det ikkje opplyst kva tid Harald Kvig hørde dette. Men han var fødd i 1908 (ibid: 458), og når Gammel-Johanne levde til 1927, var det kanskje på 1920-talet? Kvig skal ha gjeve Gudbrandson mykje stoff under arbeidet med boka, altså på 1970-talet (ibid: 8).

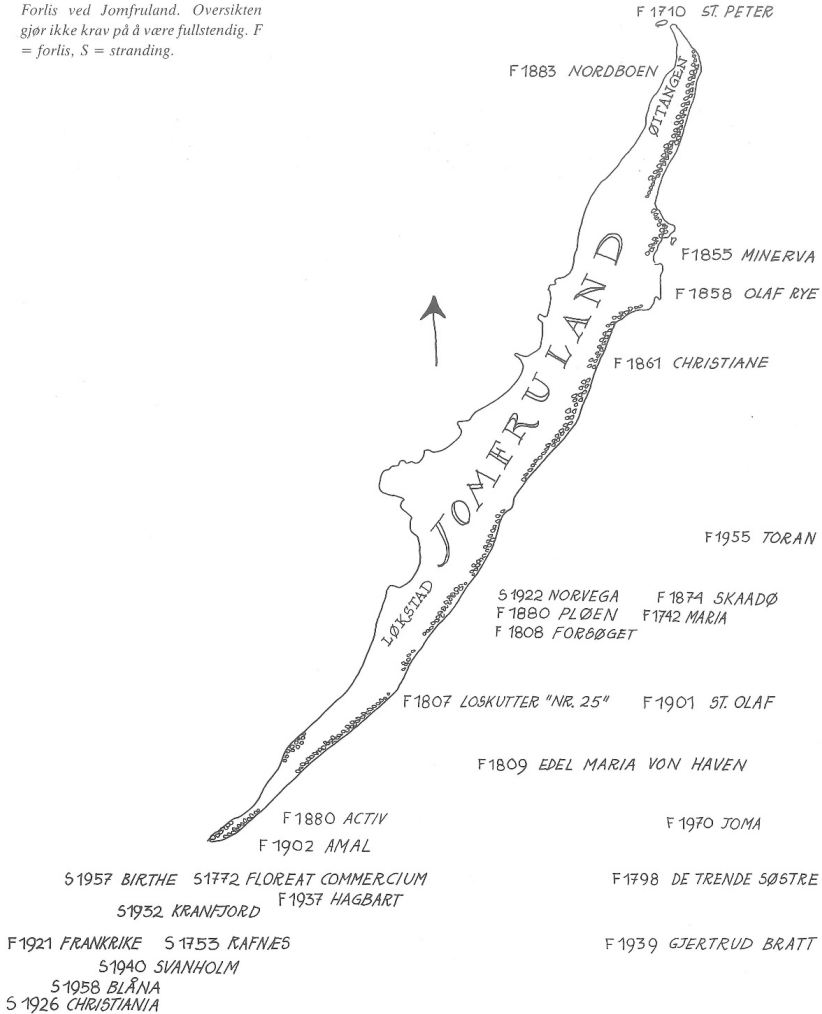
- 5) *Den norske los 1* 2018, *Den norske los Langesund – Jærens rev* 2018b, *Den norske los Stad – Rørvik* 2018, *Den norske los Rørvik – Lødingen og Andenes* 2018.

er det eit farleg område markert på nordsida, det startar rundt ei landmil utanfor øya og strekker seg innover Vestfjorden mot Lødingen. På Stadhavet er det farlege området markert frå like sør for Svinøya (*Den norske los Langesund - Jærens rev* 2018a: 44, *Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 33, *Den norske los Rørvik - Lødingen og Andenes* 2018: 28). På grunnlag av opplysningane i losen, ser det altså ikkje ut til at sjølve dei tre Landegod-øyane (Landegode, Svinøya og Jomfruland) er spesielt farlege stader.

Det avgjerande er likevel forlisstatistikken. Det ligg vrak langs heile kysten, for både havet og heile kysten er farlege. Spørsmålet er om fleire skip har forlist ved dei tre Landegod-øyane enn på kyststrekningane før eller etter dei. Det er vanskeleg å finne utfyllande og samanliknbare data om forlis, men noko har vi, fyrst og fremst frå Skagerrakkysten, som eg derfor har konsentrert meg om. Dannevig 1993 har laga eit oversyn over forlis langs Sørlandskysten frå 1700-talet til vår tid, frå Stapnes ved Egersund til Stråholmen nordaust for Jomfruland. Forlisa han kjenner til, har han markert på kart. Dessverre ser det ut til at dekninga hans varierer sterkt. Ved Jomfruland har Dannevig markert berre eitt forlis, medan Finstad (1991: 108), som har konsentrert seg om Jomfruland, har tjuette der. Sjå Figur 1.

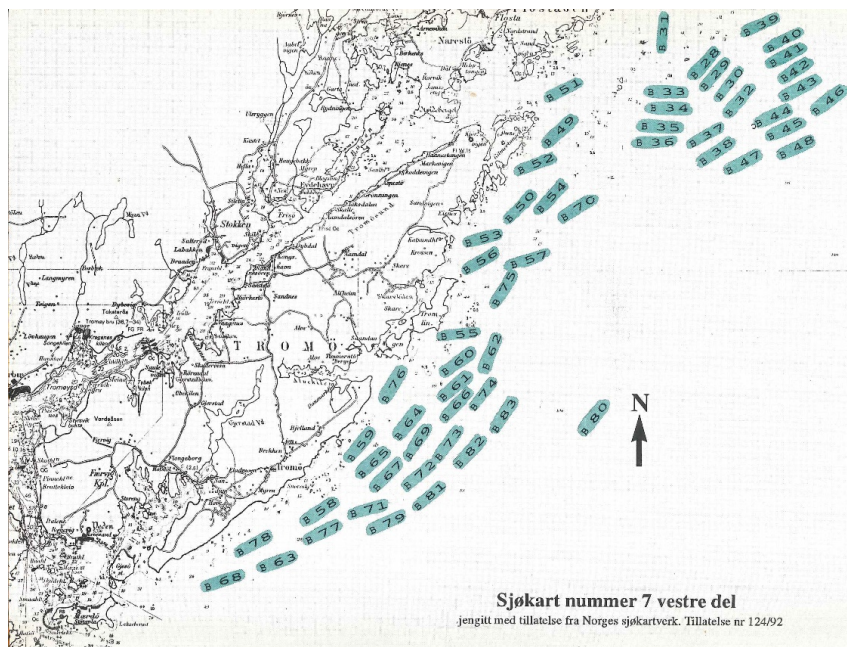
Dei forlisa Finstad fører opp, utgjer likevel berre drygt 70% av det antalet forlis per kilometer som Dannevig har teikna inn utanfor Tromøya (Figur 2), nemleg 2,7 per km, mot 3,9 (då er telt med to til hos Dannevig som er på same strekning, men som pga. det skrå utsnittet er på neste kart). Sørvest for Lillesand er det like tett med forlis på kartet til Dannevig som utanfor Tromøya, og nesten det utanfor Mandal. Utanfor Lista er det dobbelt så tett som utanfor Tromøya (Dannevig 1993: 367, 371, 375, 379). Berre på 8 av dei 18 kartutsnitta til Dannevig er det vesentleg færre forlis per km kyst enn det er på Finstad sitt kart over Jomfruland (ibid: 364-81). Når vi vurderer desse tala, må vi ta med at det heilt sikkert manglar (mange?) fleire forlis per km kyst hos Dannevig enn hos Finstad. Dannevig si dekning av Jomfruland (berre eitt forlis) er eit slående døme på det, og årsaka er sjølvsaugt at medan Finstad har konsentrert seg om 10 km kyst, har Dannevig prøvd å undersøke ei kyststrekning som er 25 gonger så lang. Uansett ser det ikkje ut til at Jomfruland er farlegare enn kysten lenger sørvest.

Forlis ved Jomfruland. Oversikten
gjør ikke krav på å være fullstendig. F
= forlis, S = stranding.

Figur 1. Forlis ved Jomfruland frå 1700-talet til vår tid, ifølgje Finstad 1991: 108. Målestokk er ikkje oppgjeven, men kartet dekker ikr. 10 km av kysten.

Det same inntrykket får eg når eg jamfører med kysten nordaust for Jomfruland. Det neste kystpartiet som stikk ut, er halvøya mellom Lange-sundsbukta og Larviksfjorden. Utanfor den strekker Rakkebåane seg opp-

Figur 2. Forlis ved Tromøya med omland, ifølgje Dannevig 1993: 78. Målestokk er ikkje oppgjeven, men kartet dekkjer ikr. 15 km av kysten.

imot fire km til havs. Der skal det vera «registrert 13 forlis eller vrak» frå 1695 til vår tid (Nyhus 1999: 470). Det er ei kyststrekning på drygt 3 km. Då blir det over fire forlis per km, altså meir enn utanfor Tromøya (i Figur 2). Heller ikkje i dette tilfellet er det godt å veta om statistikken er komplett; truleg er han ikkje det, sidan forlis er ein bi-ting i kjelda eg har funne.⁶⁾

Når vi vurderer kor farleg Jomfruland er, er det òg eit moment at «ved de strandinger og forlis en kjenner til fra Jomfruland, blir det meldt om få tap av menneskeliv. Det kan komme av at skutene ikke blir brukket ned med en gang. De kjører seg gjerne fast i leirgrunnen under rullesteinsbeltet og blir stående der», slik at mannskapet kan bergast (Finstad 1991:

6) Dette er likevel den beste eg har funne med å søke etter «Rakkebåene» / «Rakkebåene» kombinert med «forlis» på Nasjonalbiblioteket si teneste bokhylla.no, som skal omfatte alle bøker utkomne i Noreg bortsett frå dei aller siste åra.

103, jf. s. 11). «Leirgrunnen» og «rullesteinsbeltet» dreiar seg om at Jomfruland er ein morene, ulikt Skagerrakkysten elles.

Fornminnedatabasen Askeladden (<https://askeladden.ra.no/>) kan ikkje hjelpe oss noko særleg med spørsmålet om Jomfruland er spesielt farleg. Rett nok omfattar han vrak òg, men forlis kjende frå skriftlege kjelder er ikkje med, dersom vraket ikkje er påvist. Dessutan verkar det som registreringa er svært ujamn. Det ser ut til at fyrst og fremst vrak som ligg svært grunt eller heilt oppi fjæra er med, og det ser ut til at strandkyst er underrepresentert, kanskje fordi vraka overlever kortare der (fordi havet står rett på), eller sig ned i lausmassane. Så når basen ikkje har registrert eit einaste vrak langs Jomfruland, men ein heil del i tilgrensande område, er det uvisst kor stor vekt ein kan leggja på det. (På kyststrekningane ved Svinøya og Landegode er det så spreidd og tilfeldig med registrerte vrak at det ikkje er til noka hjelp.)

Konklusjonen av gjennomgåinga blir likevel at det er vanskeleg å gå med på at Jomfruland har skilt seg ut på Skagerakkysten som spesielt farleg. Snarare tvert imot, dersom vi tek høgd for at tala vi har for forlis ved Jomfruland truleg er mykje meir komplette enn dei vi har frå kysten nordaust og sørvest for Jomfruland.

Ser vi nærare på Friis-sitatet, så seier han heller ikkje at Jomfruland er spesielt farleg. Han seier berre at sjøfolk pga. overtru unngår rette namnet når dei seglar i området der, til dei har lagt Jomfruland bak seg. Respekt kan ha anna årsak enn fare, og som vi skal sjå nedanfor, finst det ei god, alternativ forklaring. Om Svinøya, seier Hans Strøm i *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør* frå 1762:

Landego kaldes i Almindelighed den ubeboede Øe, eller store Holm, som ligger netop 1 Miil i Vest fra Skorpøe, lige ud i det vilde Hav, og meenes at være kaldet saa, fordi det er den første Øe, som falder de Seilende i Sigte, naar de komme Sønden fra over Stat-Havet, og altsaa for dem kan ansees som et godt Land, eller som et *Caput bonæ Spei* [d.e. ‘Kapp det gode håp’] (sitert etter Solheim 1940: 133).

Strøm seier altså ikkje at denne øya blir kalla *Landego[de]* fordi ho er det motsette av god og derfor må *kallast* god. Han seier at ho er god i faktisk meining. Kanskje kan det med «Kapp det gode håp» òg tolkast i lys av at

sjøfarande som kjem sørfrå er ferdige med det verste når dei passerer Svinøya, slik det går fram av *Den norske los*.

III. Godøy-ane på norskekysten

Så vidt eg kan forstå, er alle tre Landegod-øyane gode i faktisk meining. Det er eg komen fram til gjennom namnet *Godøya* på Sunnmøre. Det er tre øyar også med det namnet på Norskekysten, og for å koma til poenget med *Godøya* på Sunnmøre, må eg gå inn på korleis dette namnet bør forståast i kvart tilfelle. Dei tre øyane er den på Sunnmøre, ei ved Bodø og ei i Sunnhordland (Olsen 1905: 13-14, 28, fotnote 1; Rygh 1905: 209, Rygh 1908: 188, Olsen 1910: 171-72). *Godøya* i Salten, tradisjonell uttale /¹gøya/, er nemnd i tradisjonen rundt Raud den ramme (*Rauðr inn rammi*) i dei ulike versjonane av *Soga om Olav Tryggvason*, overleverte frå 12–1300-talet (m.a. *Óláfs saga Tryggvasonar* 1941: 324–28, Rygh 1905: 209). Då er det brukt både eintalsform, *Goðey*, og fleirtalsform, *Goðeyjar*. Det siste er ei fellesnemning for øyane *Gylling* og *Hæring*, tydelegvis dagens Knapplundsøya og Straumøya, på aust- og vestsida av Saltstraumen (i same følgd).⁷⁾ *Goðeyjarstraumr* (med eintalsgenitiv *-ar*, altså av eintalsforma *Goðey*) er straumen på nordsida av desse øyane, mellom dei og fastlandet, seier sogene (*Óláfs saga Tryggvasonar* 1941: 328). Då må vera meint sundet som har same namnet i dag, *Godøystraumen*, mellom grenda *Godøya* på Knapplundsøya og fastlandet, som det i dag renn lite vatn gjennom, sidan det er tørt på fjære, på grunn av landhevinga. Den gammalnorske *Goðey*, i eintal, må då vera Knapplundsøya og grenda *Godøya*. *Godøya* på Sunnmøre, tradisjonell uttale /¹gøyna/, er heimla som *Gudey* og *Guden* på midten av 1300-talet (Rygh 1908: 188). *Godøya* i Sunnhordland, tradisjonell uttale /¹gøyu/, er fyrst heimla i 1519, som *Gudøn*. Fleirtalsforma *Gøyena* er den som er mest brukt i daglegtale i moderne tid, og dekker klynga av småøyar som *Stora-*

7) Namnet *Gylling* finst framleis i samansetjinga *Gillesvåg*, som er eit gardsnamn, av *Gillingsvåg* (af *Giællingswage* hos Aslak Bolt 1432–33). Fjorden Fjellvika / Elvfjorden har då tydelegvis heitt *Gyllingsvågr / *Gillingsvågr (Myrvang 2019: 277). «Gilling- svarar til sørsam. *jillege*: i vestleg lei, ‘vesterut’», seier Myrvang (ibid), og det høver med landskapet.

Gøyo og *Vetla-Gøyo* inngår i (Drange 1989: 387).⁸⁾ I alle tre tilfella meiner ein det er gammalnorsk *godð / guð* n./m. ‘gud’ som ligg bak, slik at namna vitnar om førkristen kult.⁹⁾ Det meiner eg er rimeleg også i det sunnhordlandske tilfellet. Skrivemåten med *-u-* peikar eintydig mot substantivet, ikkje adjektivet *góðr / god*, og det er vanskeleg å sjå kvifor skrivarane på 1500-talet skulle valt *-u-* om det ikkje bygde på ein eldre, no tapt skrifttradisjon med *-u-*, og/eller uttale med *-u-*. Å finne på ein skrivemåte *Gudøn* ville vel på 1500-talet verke småblasfemisk, samtidig som *Godøn, forstått som ‘den gode øya’, ville gjeve god mening. Etter at Oliver Grimm i 2011 gav ut ein artikkel om desse øyane, med arkeologisk utgangspunkt, har eg grunna på kva religionshistoriske tankar som ligg bak kvart av namna.

Det kan i prinsippet vera to slag årsaker til at ein stad har fått eit sakralt namn: Årsaker i samfunnet, og årsaker i naturen / landskapet ikring. Ei årsak i samfunnet kan vera at ein storbonde eller hovding var så mektig at han kunne krevja å ha kult på sin gard, derfor bygde han kultbygning på garden, og fastsette at felleskulden i bygda skulle skje der, ikkje der kulden hadde vore før. Eller: Den garden var uansett ein naturleg samlingsstad, sidan hushaldet var så stort og mykje av aktiviteten i bygda var knytt til den garden. Eit vestnorsk døme på årsak i landskapet er truleg *Gudvangen* ‘gudeenga’ ved *Nærøyfjorden*, der føreleddet *Nær-* truleg er gudenamnet *Njord* (Olsen 1915: 132, Kjær 1919: 119 f.). Bakgrunnen for namna er etter alt å døme at landskapet der er noko heilt utanom det vanlege, jamvel i vestnorsk målestokk (jf. von Sydow 1926, Bäckman 1975: 92): Fjellveggene stig meir eller mindre loddrett 14–1500 m opp, og det er så trangt mellom dei at når ein ror fjorden, kjennest det mesta som ein kan ta borti land med årane på begge sider. Ein annan heilag stad som er spesiell frå naturen si side, er den vesle øya *Äjijih / Ukonsaari* (enaresamisk / finsk) i Enaresjøen i Nord-Finland. Namna tyder ‘foregudøya’, og øya skil seg ut med å vera den einaste av tusentals øyar som ikkje er låg, men reiser seg bratt 30 m over vatnet (Manker 1957:

8) I Heide 2013: 50 står: «Småøyane nordaust for Tynesgardane [= det opphavlege Týsnes] heitte på gammalnorsk *Godeyjar* ‘gudeøyane’» – som altså er feil. Feilen er oppstått av dagens fleirtalsform og samanblanding med *Goðeyjar* i Salten.

9) Olsen 1905: 13 f., 28, fotnote 1; Rygh 1905: 209, Rygh 1908: 188, Olsen 1910: 171 f., Grimm 2011.

292, plansje 338–40). Slike stader som skil seg ut i landskapet er ofte turistmagnetar i dag, fordi dei gjer inntrykk – stundom som om det er ei ubestemmelege kraft der, av førmoderne menneske gjerne oppfatta som eit guddomleg nærvære, og staden dermed som heilag. – Her har eg skissert ytterpunkt av dei to årsakstypane. I praksis er det vanlegvis ein kombinasjon av naturårsaker og samfunnsårsaker: Hovdinggarden i ei bygd har hovdingen og det store hushaldet fordi garden ligg midt i bygda, på den beste jorda, ved den beste eller einaste hamna, osv. Konsentrasjonen av sakrale stadnamn på halvøya mellom Nordfjorden og Sælabonn i Tyri-fjorden kan stå som døme på det, når det gjeld god jord og sentralt lægje. Nærøyfjorden / Nærøydalen skil seg ut i samfunnet òg, ferdslveggen som går der har alltid vore eit uvurderleg bindeledd mellom bygder og regionar. Men kva er det med Godøy-ane som har gjort at akkurat dei har fått namnet ‘gudeøya’?

Grimm spør ikkje direkte om det, han ser meir generelt på kva som er spesielt med desse stadene. Her er hovudpunkta i det han dreg fram: Godøy-ane på Sunnmøre og i Salten «are found in areas that stand out both topographically and archaeologically» (Grimm 2011: 185). Sunnmørs-Godøya høyrer til ei øygruppe med godt jordbruksland og godt fiske ikring, og på øya er det ein romartidshaug med diameter på 37 m og gravgods som er rikt også i nordeuropeisk samanheng. Giskeætta, som var svært mektig i mellomalderen, heldt til på naboøya, og mindre enn to mil innover i landet vart Borgundkaupangen etablert (ibid: 176, 180 f.). Når det gjeld Salten, seier Grimm at det ikkje er «outstanding archaeological monuments» på sjølve Godøya, men at det er det på nordsida av Godøystraumen, i grenda Godøynes, og på Straumøya, og elles i Salten. Til gjengjeld seier sogene at stormannen Raud den ramme sat på *Goðey*. Og så går «the most powerful tidal stream in the world» mellom *Goðeyjar*, peikar Grimm på (ibid: 179, 182). Når det gjeld Sunnhordland, framhevar Grimm at namnet *Goðey høyrer til ein konsentrasjon av sakrale stadnamn på nordsida av Tysnesøya, den største konsentrasjonen i Vest-Noreg, med gardsnamna *Týsnes* ‘gudeneset’, *Vé* ‘helgedom’ og *Vévatn* (gammalnorske former), holmenamnet *Helgasteinen* litt ute i fjorden mellom *Týsnes* og *Vé* (*Helgasteinen* berre kjent frå moderne tid), og *Njarðarlög*, som var det gamle namnet på Tysnesøya (Olsen 1905). Men ingen arkeologiske monument er kjende frå denne Godøya; det næraste er på det opphavlege Týsnes (Grimm 2011: 178, 179–81), som

ligg eit par km mot sørvest og i dag blir kalla *Todneset* (samtidig som *Tysnes* no ofte blir brukt om kommunen og øya. *Todneset* blir stundom skrive *Tonneset*. Uttalen er *-/o/-*, og namnet er uforklart.). Vidare peikar Grimm på opplysningar om at denne Godøya, eller Godø(y)sund / Gøysundet, rettare sagt, var tingstad på 1700-talet (Olsen 1905: 13, Drange 1989: 380, 391), venteleg før det òg, og at hamna der var viktig, sidan «it was the last stop for people from southern Hordaland before the journey to Bergen through the inclement weather of the Bjørnafjord» (Grimm 2011: 176, 179, 182) .

Mesteparten av det Grimm nemner, gjeld distrikta som Godøy-ane ligg i: korleis dei naturlege føresetnadene for busetnad er i distriktet, og om det finst arkeologiske monument – altså menneskeskapte endringar av landskapet. Dette er utan tvil viktige bakgrunnsopplysningar. Men det kan ikkje fortelja oss kvifor akkurat desse øyane fekk namnet ‘gudeøya’. Skal vi finne rimelege årsaker til det, må vi peike ut ting som skil desse øyane frå naboøyane. At Godøya på Sunnmøre har godt jordbruksland, seier oss ikkje stort når naboøya, Giske, har meir av slikt jordbruksland (Giske er heilt flat, og namnet *Giske* tyder truleg ‘duken’; Sandnes og Stemshaug 1997: 171.) Det same gjeld storhaugen på Godøya, når det er storhaugar også på naboøyane, til dels mange fleire storhaugar (på Vigra. Grimm 2011: 183). Ikkje sjeldan forskyv slike faktorar berre problemet: Kvifor valde folk å leggja storhaugar akkurat der? Kvifor var det tingstad i Godøysund i Sunnhordland? Kvifor seier sogene at Raud den ramme sat på Godøya i Salten? Når det gjeld sakralnamnklynga som Godøya i Sunnhordland høyrer til, har Svein Ove Agdestein, etter at Grimm-artikkelen kom ut, påvist eit heilt spesielt solfenomen: Ikring vintersolkverv går sola ned, men kjem fram att og skin nokre få minutt med konsentrert stråle beint på ei stor røys på det opphavlege *Týsnes*, før ho går ned for godt. Dette tek seg opp att ikring sommarsolkverv og vår- og haustjamdøgn, men utan den konsentrerte strålen (fordi sola då kjem fram unna fjell lenger unna. Sett frå staden, mot sola, ser det likevel likeins ut.). Dette er truleg bakgrunnen for sakralnamnkonsentrasjonen nord på Tysnesøya. Argumentet for det er dels at solfenomenet er så spesielt, dels at det er vanskeleg å sjå andre ting på nordsida av Tysnesøya som kan forklare konsentrasjonen. Samtidig kan dei to sakralnamna som er nærast det opphavlege *Týsnes* knytast til denne forklaringa. Det Agdestein har observert som spesielt med Helgasteinen, er at han består av berg som er kvitare

enn på øyane ikring og på sjølve Tysnesøya, og at han ofte er opplyst av sola når bygda ligg i skugge fordi det er skyer over sjølve Tysnesøya. Både Todneset og Helgasteinen er altså stader som på forunderleg vis er opplyste av sola når omlandet ligg i skugge, og landskapet er forma slik at ein frå bygda ser dette som frå tribunane i eit amfi (Heide 2013, særleg 52 f.). Dessutan er det mogeleg at namnet / tunet på garden *Vé* er plassert ut frå solfenomenet. Garden ligg på andre sida av den vågen som frå nord går inn vest for det opphavlege Tysnes, no Todneset. Det er vanskeleg å sjå noko spesielt med staden *Ve* ligg på – anna enn at han¹⁰ ligg midt imot den store røysa på Todneset, tvert over vågen, akkurat på den linja som ein rygg og den store og ei mindre røys på Todneset dannar (observerte eg under den arkeologiske utgravinga der i mai 2013). Åstaden for solfenomenet, som i førhistorisk tid etter alt å døme låg i utmark, med berre glissen busetnad i nærleiken (Olsen og Dahl 2015: 28), kan altså ha «sikta inn» ein sekundær helgedom i den mest tettbygde delen av bygda.¹¹ Det må likevel strekast under at dette er usikkert.

Noko av det Grimm har peika på, kan vera grunnleggjande faktorar, når det gjeld den nørdeste og den synste Godøya. Den eine er at Godøya ved Bodø ligg ved Saltstraumen, som er den sterkaste tidevasstraumen i verda. Det er nettopp eit slikt naturfenomen som er ein turistmagnet, og som vi må tru har gjort inntrykk på folk i førkristen tid òg. Eg kan føye til at Godøya sitt lægje litt inne i fjorden, slik at ho er ein høveleg møtestad for folk frå fjord- og dalbygdene innanfor og folk utanfrå kysten, har parallellar i øyar som heiter *Helgøya*, truleg ‘den heilage øya’. *Helgøya* i Førdefjorden og *Helgøya* i Eikefjorden ligg slik,¹² og tilsvarande ligg «åt-

10) Altså den opphavlege garden *Vé*, der det no berre står *Ve* på kartet. I tillegg har vi no *Ytre Ve*, litt på nordsida, og *Indre Ve*, litt på sørsida.

11) På utgravinga i 2013 ville vi undersøke om det kunne vera ein kultbygning ved den store røysa som knyter seg til solfenomenet. Vi fann ingen teikn til det (Olsen og Dahl 2015), men vi fann ut at det på sjølve neset, der røysa ligg, ville vore vanskeleg å få ein kultbygning til å stå, fordi det i førhistorisk mest var berggrunn der (dagens innmark har bøndene laga med å dekke berget med jord), og fordi det er overlag vêrhardt på staden. Faktisk hadde ein problem med å få Tysneskyrkja, som stod 100 m lenger inne på neset, til å halde seg oppreist, og det var ei medverkande årsak til at kyrkja i 1906 vart flytt inn til Gjerstad i hovudbygda (Heggland 1964: 393). Rundt den gamle kyrkjetomta er det likevel djup jord, som det går an å få feste for berande stavar i, og det er truleg der ein burde leite etter kultbygning.

12) Noko av bakgrunnen for namnet *Helgøya* på den i Førdefjorden kan òg vera at ho ligg beint under *Heilefjellet*, venteleg av gammalnorsk *heill* n. og f. ‘lukke, ting som

skilliga» av dei svenske øyane med namnet *Helgö* «där en farled från det inre av landet närmar sig den stora leden längs kusten» (Calissendorff 1964: 152). *Veøya* i Romsdalen, gammalnorsk *Véey*, ‘kultstadøya’, er liknande plassert, men lenger inne i fjorden.

Det andre Grimm peikar på som eg trur er ein grunnfaktor, er hamna i Godøysundet, attmed den store og nokså vêrharde Bjørnafjorden. At dette i seinare tid var ein vanleg siste stoppestad før Bergen for dei som kom sunnantil og frå Hardanger, kan vi ikkje leggja vekt på direkte, for Bergen kom til etter desse sakralnamna. Men Godøyane er ein svært sentral stad, på same måte som Godøya i Salten, berre i ein annan type kystlandskap. Nordsida av Tysnesøya ligg midt i det sjøvegssystemet som den søre delen av Hordaland utgjer, med Hardangerfjorden, Åkrafjorden, øyane i Sunnhordland, Samnanger og øyane i Midthordland. Dessutan er Godøysundet ei utleita fin gjennomseglingsshamn – altså ei hamn ein kan segle inn i, liggja godt i, og så segle ut gjennom i andre enden når ein skal vidare, i staden for å måtte ta same vegen ut som ein kom inn. Før motoren var dette ein uvurderleg fordel, og også i andre tilfelle er sakralnamn knytte til slike hamner. Eitt døme er *Nærøya* (<*Njarðey*) i Namdalen, midt i leia på eine sida av den vêrharde Folla. Eit anna døme er den nemnde *Helgøya* i Eikefjorden innanfor Florø, og kanskje *Nærøyane* nord for Florø (i det tilfellet har vi ikkje gamle skriftformer som viser at det er *Njarð-*), midt i leia, som *Nærøya*. Endå eit døme er *Helgasund*, nemnt i *Hákonar saga Hákonarsonar* (*Hákonar saga Hákonarsonar I. Bøglunga saga* 2013: 34, 111, 153), truleg Ny Hellesund sørvest for Kristiansand. Det ligg midt i leia mellom nokre småøyar, og den eine heiter *Helgøya*. Det at *Godø(y)sund(et)* var namnet på tingstaden

---

gjev lukke’ (Heggstad m. fl. 2008: 254). I så fall er det på linje med *Heilhornet* i Bindalen på Sør-Helgeland. *Heil* er no namn på ein gard under fjellet, men har truleg frå fyrst av vore namn på fjellet, fordi fjellet er vidt synleg og såleis kan ha fungert som seglingsmerke (Sandnes 1997). Det spesielle med Heilefjellet er at sjølv om det har eit mesta milelangt flog som på det høgste er opp mot 1000 m høgt, heiter det seg at «det rasar ikkje frå det», «det kjennest trygt» (Erik Nordstrand, Askøy, 17.9.2018), venteleg fordi det i mesteparten av lengda har ei hylle midt oppe i fjellsida, om lag på skoggrensa, som vil fange opp skred. Dermed er ikkje dette fjellet slikt eit ulukkesfjell som det «skulle» ha vore når det er så høgt og bratt. I så fall var gammalnorsk form *Heillahorn, med same samansetjingsform som t.d. *heillapúfa* og *heillamaðr*. *Heilhornet* i Roan på Fosenhalvøya kan vanskeleg forklarast på same vis som *Heilhornet* i Bindalen, for det er ikkje synleg frå havet eller leia (og har heller ikkje noka slik hylle som Heilefjellet), har eg sjekka i Norgei3d.

på 1700-talet, og på ein gjestgjevarstad (kjend frå 1600-talet av) og eit turisthotell seinare, og at sundet var lasteplass for skotteskip i tidleg moderne tid (Drange 1989: 382–88), strekar under kva som var det fremste godet denne staden kunne by på. At det var tingstad i Godøysundet på 1700-talet, utan at det var nokon storgard der, høver med dette. Sjølv om alle desse opplysningane gjeld sein tid, så viser dei at dette var ein sentral og god møtestad, frå naturen si side (jf. Drange 1989: 387). For så vidt kan ein seia at Godøya i Salten også hadde gjennomseglingshamn, i og med at Godøystraumen må ha vore eit nokså trangt sund også med nokre meters høgare hav.¹³⁾ Men det må ha vore strid straum gjennom det, og dermed ikkje så fint å liggja i sjølve sundet. Likevel kan ein liggja i eine eller andre enden, på lesida, og det er mesta like bra, i og med at det alltid vil vera ei smul side.

Slik Grimm peikar på, er det ingen ting som tyder på at sjølve Godøya i Salten eller Godøya ved Tysnes var stormannssete. Det vi kan tenkje oss, er at dette var stader der folk samlast til marknad og kult, som to sider av same sak. Raud den ramme har då budd ein stad i nærleiken, slik fleire har vore inne på (m.a. Storli 1989. Bodin? Skjerstad? Ljønes?), og så har tradisjonen seinare knytt han til den sannsynlege marknads- og kultstaden Godøya.

Det eg kjem fram til som årsaker til at Godøy-ane i Salten og Sunnhordland fekk namnet ‘gudeøya’, er altså at dei var svært laglege samlingsstader, som ligg sentralt med (svært) gode hamner – ved naturfenomen så eksepsjonelle at ein lett kan koma i tankar om noko overnaturlig. Liknande faktorar har eg ikkje klart å finne ved Godøya på Sunnmøre. Ho ligg ikkje spesielt sentralt, har ikkje så god hamn, og ikkje noko spesielt naturfenomen. Eg har fingranska kartet, eg har sett på nyskanna geografiske data på millimeternivå, og eg har spurt lokalkjende om folketru og spesielle landskapsdetaljar. Ingen ting av dette har ført fram; eg har ikkje funne noko spesielt med øya anna enn at ho er nokså høg til å liggja så langt ute og at det er eit platå på toppen av ho med eit nokså stort vatn. Det er ikkje så spesielt.

---

13) I dag er delar av sundet tørrlagt på fjære, men for 1000 år sidan skal det ha vore 4-5 m høgre havnivå (strandlinjediagrammet på <http://geo.phys.uit.no/sealev/>).

IV. Landkjenningar med reint farvatn, gode å styre etter

Men på ein segltur forbi øya sommaren 2018 la eg merke til noko som eg trur er løysinga. Vi kom sørfrå og heldt utanfor Hareidlandet og inn i Breidsundet på sørsida av Godøya, og så beint austover og inn Hessafjorden sør for Ålesund. Dagen før hadde det vore vestleg kuling, så det var grov sjø då vi runda Hareidlandet. Ingen tykte det var unormalt, der ute ved havet. Men inne i Hessafjorden, slo det meg: «No er vi halvanna landmil innanfor dei ytste skjera, og havsjøen følgjer oss enno. Kva er dette?» Det er svært uvanleg at havsjøen når særleg langt inn mellom øyane, vanlegvis fordi det er eit band av holmar, skjer og grunnar utanfor dei ytste øyane, eller så er det tersklar ytst i fjordane. Då eg sjekka kartet, såg eg at utanfor Godøya, manglar skjergarden. Det er ei 8 km brei rås av reint farvatn, kalla Breidsunddjupet, som går inn frå havet og inn forbi Godøya på begge sider.

Dette kan vera bakgrunnen for namnet *Godøya*. Det er overgangen mellom hav og innanskjerslei som er mest kritisk for sjøfarande. På havet kan sjøen vera grov, men ein risikerer ikkje å gå på noko. Så lenge ein ikkje får for mange sjøar oppi båten, klarer ein seg. Og inne i leia er det smult, relativt sett. Men overgangen er farleg, av to grunnar: 1. Oftast er opningane inn gjennom skjergarden nokså tronge, slik at ein må styre nøyaktig for å koma gjennom. Då må ein veta nøyaktig kor ein er, men, 2. Når ein er på havet, veit ein i beste fall veldig omtrentleg kor ein er (om ein ikkje har moderne navigasjonsutstyr), for på havet er det ingen landemerke. Når ein skulle frå havet til lands i førmoderne tid, var ein derfor avhengig av landkjenningar, landskapsformasjonar som lett kan skiljast frå andre og frå landet bak. Det beste er breie, reine leier frå havet og inn i innanskjersleia, markerte av ruvande landemerke som ein kan styre mot for å halde seg i det reine farvatnet. Stader med begge desse elementa må ha vore uvurderlege for førhistoriske sjøfararar. Breidsunddjupet / Godøya er kanskje den staden på heile Norskekysten der denne kombinasjonen er best oppfylt.¹⁴⁾ For å halde seg i det reine farvatnet på veg inn frå havet, treng ein berre å styre mot Godøya eller

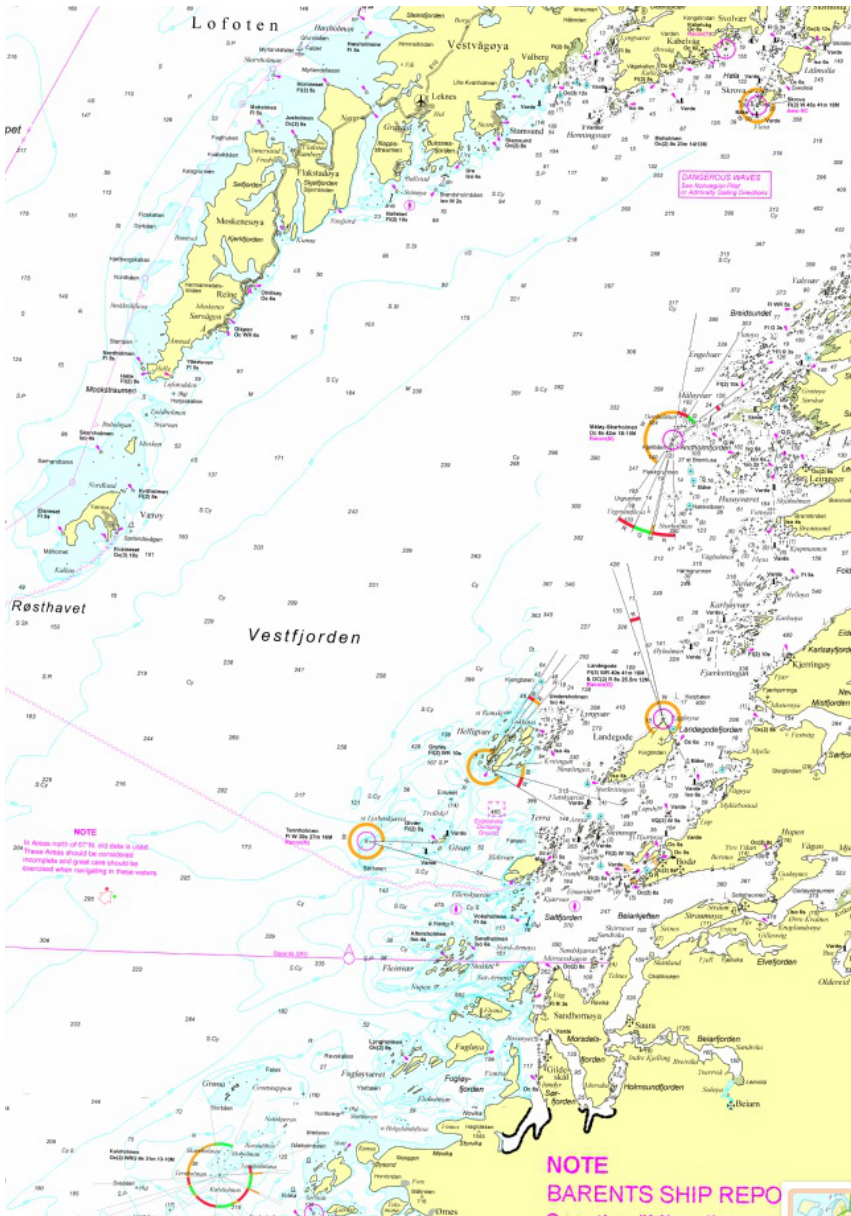
14) (*Store*) *Godøyfluda* ligg ut mot Stadhavet vest i Herøy kommune, på linja der innersida av fjella på Nerlandsøya går åt innersida av fjella på Godøya. Den medlinja markerer Nordre Flåværleia, som går inn frå Stadhavet og inn mellom øyane i Herøy (Sørøyane, jf. det Solheim seier om å ta retning av Svinøya nedanfor) og vidare nordover.

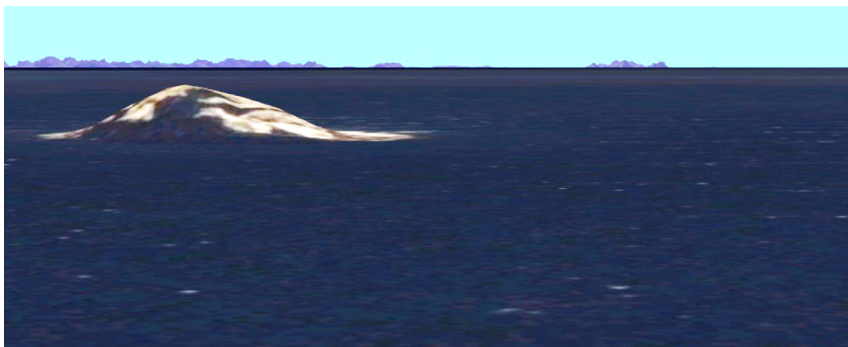
mot Breidsundet, som er ein «tydelig framtreddende og temmelig brei åpning» (*Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 62) mellom dei fleire hundre meter høge fjella på Godøya og Hareidlandet. Så markerer då også både kart og *Den norske los* Breidsunddjupet som leia inn frå havet mot Ålesund i dag (*Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 94).

Det neste som slo meg, var at eg måtte undersøke om det kunne vera på liknande vis med *Landegode* – sjølv om *god* i det namnet er adjektivet (gammalnorsk *góðr*), ikkje gammalnorsk *guð* / *god* ‘gud’. Det slo til. Når ein skal frå Lofoten og inn til fastlandet og eventuelt vidare sørover, så må ein over havstykket Vestfjorden, før ein møter bandet av holmar, skjær og grunnar utanfor øyane langs fastlandet. Einaste store opning i det finn vi nordvest for Landegode, der det er ei langt over landmil brei rås med reint farvatn frå Vestfjorden og heilt inn til dei siste hundre metrane før Landegode, til dels heilt inn. Sjå Figur 3. Også i det tilfellet utgjør øya, med høge og markante fjell, eit kjempegodt landemerke å styre mot (*Den norske los Rørvik - Lødingen og Andenes* 2018: 52, 138, 163), særleg når ein kjem frå Vestvågøya, Flakstadøya eller nordre del av Moskenesøya, sjå Figur 4. Når ein er oppunder Landegode, kan ein velja inner- eller yttersida av den øya avhengig av vindretning; begge leiene er nokså greie. Slik den godt orienterte Johan Bojer seier i *Den siste viking*: «Ikke tok de nu korteste veien over Vestfjorden, [...] de skar i en skraaline bent paa en solfarvet snetop, der saavidt var sigtbar nede i himmelranden i sydøst, det var Landegode» (Bojer 1921: 291). Solheim peikar faktisk på det same: «når ein kjem nordafrå over Vestfjorden, så er det Landegode ein søker etter for å koma inn i rette leia i skjergarden sørover [...] i eldre tider må Landegode ha hatt overlag mykje å seia som landemerke. Ja, utan kompas og kart må det ha vori heilt avgjerande for dei sjøfarande å få rett landkjenning her, finna rette innlaupet frå havet.» (Solheim 1940: 135) Han legg likevel vekt på at det er ureint langs mykje av øya (nemleg særleg innersida og sørenden), slik at øya er farleg. Men ut frå det han skriv, kunne han gjerne sagt at Landegode er eit *godt land* i bokstavleg mening.

Det beste alternativet til å ta land ved Landegode er Grøtøya i Steigen (som lofotfararane i *Den siste viking* går ut frå på nordferd, Bojer 1921: 71 f., i tråd med det som var vanleg. Thorsvik 1982: 40). Siktar ein frå Henningsvær mot dei lett kjennelege Skotstindan, kjem ein frå Vestfjorden beint inn Breisundet mot Grøtøya. Det er ein kilometer breitt, men

Figur 3. Sjøkartutsnitt som viser det reine farvatnet inn mot Landegode fra nordvest. norgeskart.no

Figur 4. Animasjon som viser utsynet søraustover frå dei ytste holmane ved Ballstad på Vestvågøya. Til høgre dei 7–800 m høge Landegodtindane, som stikk godt opp over jordkrumminga (ulikt fastlandsfjella lenger sør), klårt skilde frå fastlandsfjella innanfor. Generert i Norgei3d.

likevel mykje trongare og grunnare enn Landegodfjorden, som altså er eit betre alternativ. Legg ein seg lite grann vestleg i leia mot Landegode, kjem ein dessutan vest for området med farlege bølger som strekker seg innover Vestfjorden mot Lødingen (slik det er markert i *Den norske los*). Mot Grøtøya må ein tvers gjennom det.

Då eg kom heim, sjekka eg litteraturen om Landegode, og fann ut at også Jomfruland og Svinøya hadde kunne kallast *Landegode*. Og faktisk har Jomfruland dei same landskapstrekk, berre i annan skala, fordi Skagerakkysten er så mykje smalare enn den norske vestkysten, og landet så mykje lågare. Dei 7–8 kilometrane langs Jomfruland er einaste strekkinga på Skagerakkysten der det er reint snitt mellom hav og land (sjå norgeskart.no → Bakgrunnskart → Sjøkart). Ytersida av Jomfruland er noko langgrunn, men er på ingen måte noko vadehav, og havet når heilt inn, utan beltet av grunnar, fluer, skjer og holmar som ligg utanfor landet og øyane på resten av kysten. Samtidig er Jomfruland, som Landegode og Godøya / Breidsundet, ei viktig landkjenning for den som kjem inn frå havet, ein lett kjenneleg formasjon å orientere seg etter.¹⁵⁾ Slik Elisabeth Jørgensen Singh seier det:

15) «Jomfruland [...] er lett kjennelig. Øya skiller seg tydelig ut fra fastlandet bakenfor». *Den norske los Langesund - Jærens rev 2018b*: 64.

I gamle dager hadde sjøfolk kleint med navigasjonsinstrumenter og pålitelige kart. Men de kjente nøye til alle landtoninger langs skipsleia. Og når de befant seg utenfor kysten av Bratsberg amt og en lang, lav, grønnkledt rullesteinsøy kom til syne, visste alle hvor de var. Det var Jomfruland, øya ytterst i havgapet ved Kragerø. (Singh 1997: 13)

Solheim (1940: 134) er inne på det same, sjølv om han i framstillinga av øya som farleg seier at ho er låg og at ein derfor lett kan koma for nær. Det er ikkje usant, men alt er relativt. Jomfruland er berre 20 m høgt, men det er ikkje så lite, når anna land i området òg er lågt. Statusen som viktig landkjenning ser vi òg av folketradisjonen om at Jomfruland frå gammalt av berre av og til var oppe over havet, til det vart «festa» (Byberg 1970: 16-17, Finstad 1991: 49-52). Slik tradisjon er elles knytt til dei aller ytste øyane, slike som Utsira utanfor Nord-Rogaland, Sklinna utanfor Sør-Helgeland, Utrøst (som enno ikkje har stige opp for godt) i Lofoten, og Auvær og Nord-Fugløya utanfor Nord-Troms, m.fl. (Byberg 1970). Jomfruland ligg sjølvsagt ikkje så langt ute som dei nemnde øyane, men det er det ingen øyar som gjer på Skagerakkysten. På sin del av kysten skil Jomfruland seg likevel ut som den ytste, med eit oppimot 10 km breitt øyrike innanfor seg.¹⁶⁾ Og styrer ein mot denne landkjenninga, er det i tillegg reint heilt inn, slik som når ein styrer mot Landegode ved Vestfjorden og Godøya / Breidsundet på Sunnmøre. Sant nok er det veldig ureint på innersida av Jomfruland, slik Solheim peikar på, men namnet *Landegode* om denne øya er truleg minst 500 år gammalt (namnet var neppe nytt då Friis nemnde det i 1613), og det kan ha funnest parallelt med det gammalnorske *Aur* òg; slik Friis seier det fanst parallelt med *Jomfruland*. Seier vi det er havnivået for 500 år sidan namnet *Landegode* om Jomfruland skal vurderast ut frå, så var det 2,5 m djupare, og er det havnivået for 1000 år sidan, så var det 5 m djupare (<http://geo.phys.uit.no/sealev/>).

16) Ein kan innvende at Stråholmen ligg like langt ute, men den gjer mindre av seg, i og med at han har eit areal på kanskje berre 1/10 av Jomfruland og er berre halvparten så høg (10 m) som Jomfruland (20 m). Jomfruland ligg òg lenger ute dersom ein dreg kystlinja vidare mot Vestfold; Stråholmen ligg då litt inne i ei svær bukt på Fylkesgrensa mellom Telemark og Vestfold. Det er Jomfruland ein kjem fyrst til på tur inn frå havet. Og med 5 m høgre havnivå, som det skal ha vore rundt år 1000 (<http://geo.phys.uit.no/sealev/>), har ikkje Stråholmen vore så mykje meir enn nokre holmar. I gammal tid har derfor Jomfruland lege åleine som øy ytst på kysten vest for Langesundsbukta.

2,5 m meir vatn er nok til at innersida av Jomfruland ikkje ville vore spesielt urein, slik at Jomfruland ville ha vore fin-fin å gå inn bak når ein kom frå havet.

Eg føreslår at bakgrunnen for namna *Godøya* på Sunnmøre og *Landegode* om Landegode ved Bodø og Jomfruland, er kombinasjonen av god landkjenning og reint farvatn heilt inn til landkjenninga, og grei innanskjerslei vidare frå landkjenninga (det siste berre i gammal tid for Jomfruland sitt vedkomande). Argumentet er at denne kombinasjonen av eigenskapar er svært uvanleg og har vore overlag nyttig for sjøfarande, slik at det ville vera naturleg om det kom til uttrykk i namngjeving, samtidig som det ikkje ser ut til å vera andre gode forklaringsalternativ. Det stemmer ikkje at Landegode og Jomfruland er spesielt farlege stader i leia, og det har vist seg uråd å finne andre trekk ved Godøya på Sunnmøre som er spesielle nok til å forklare eit namn *Guðey*. Dersom det er *Guðey* si nytte for sjøfarande som er bakgrunnen for det sakrale namnet, så er det delvis parallelt til **Godøy* i Sunnhordland, der den nyttig plasserte gjennomseglingshamna tydelegvis er ein viktig del av bakgrunnen, og dei andre gjennomseglingshamnene med sakralnamn som er nemnde ovanfor.

Parallelt til *Guðey* og *Landegode*, kan namnet *Jomfruland* forklarast ut frå at det er *reint* langs øya (om denne bruken av adjektivet, sjå *Norsk Ordbok* 9: 151. I svensk er denne tydinga av *ren* heimla fyrste gong i 1548; *Ordbok över svenska språket* 22 1957, under *ren*). For *rein* vart i gammal tid ofte brukt om jomfruer, jf. Finstad si forklaring av ordet: «I norsk middelalder ble ordet ‘jomfru’ brukt om unge, ugifte kvinner av høy ætt, helst av adel. [...] Ordet ‘jomfru’ kunne en [...] assosiere med noe fint og fornemt, noe fagert, rent, skjært og uberørt» (Finstad 1991: 47). *Jomfruland* ville då, med eit ordspel, kunne høve som namn på ei øy som det er *reint* farvatn langs.

Det er sjølvsagt vanskeleg å bevise noko slikt, for *Jomfru* finst i namn på alle slag terrengformasjonar, og det er tydeleg at dei kan ha bakgrunn i mange ting, både mange slag særtrekk ved staden og hendingar på staden. Likevel finst det øynamn som ser ut til å ha bakgrunn i same tanke som eg føreslår for *Jomfruland*. I Lofoten markerer holmen Jomfrua grensa mellom reint og ureint farvatn i sørenden (på austsida) av Raftsundet, som er ei svært viktig lei. Litt lenger vest er ein annan holme Jomfrua eit seglingsmerke i leia aust – vest på nordsida av Litlemolla;

den leia er òg viktig. Seglingsmerkefunksjonen ser vi av at det på holmen i moderne tid er bygd ein varde som hjelp til å finne rette leia. Det er reint på sørsida av holmen. Langs nordsida av Gimsøya, også i Lofoten, er det overlag langgrunt og ureint, fleire kilometer utover i havet. Men det går ei lei i ei rås frå søraust mot nordvest, parallelt med nordaustsida av øya. Der ligg holmeklynga Jomfruene som det ytste tørre (synlege) landet, og frå sjøsida innåt dei er det reint. (Sjå norgeskart.no.)

Så er det Svinøya. Den òg seier Solheim er farleg, for «i ring kringom ligg ei mengd fluer og skjer» (Solheim 1940: 134-35). Det stemmer at det rundt ho er nokre grunnar som det kan bryte over i grov sjø. Men dei ligg temmeleg nær innåt, og det inntrykket blir forsterka av at Svinøya ligg med eit heilt hav ikring. Let ein vera å passere like forbi, er det djupt og fint. Elles seier Solheim at «Svinøy på Sunnmøre er det fyrste ein får kjenning av når ein på nordgåande rundar Staden», og: «Med holmen [altså Svinøya] som merke peilar ein seg inn i hovudleia mellom Sørøyane» (ibid: 134). Svinøya stikk opp 35 m og ruver 250-500 m i breidda, så ho er lett synleg. Ho er altså ei viktig landkjenning og eit naturleg sjømerke som ein kan styre mot for å få reint farvatn. Samtidig ligg ho utanfor det spesielt farlege området ikring Stad, slik at sjøfararen veit at det verste over når han passerer Svinøya. Noko i den retninga er det jo òg Strøm seier (ovanfor). Svinøya / Landegode er *god* for sjøfarande, på liknande vis som Godøya, Landegode ved Bodø og Jomfruland / Landegode er det. Dette er ei enkel forklaring på at namnet *Landegode* kunne brukast om denne øya.

Kva tanke som ligg bak namnet *Svinøya* om denne øya, er det vanskelegare å seia. Eg held med Solheim (1940: 134) i at det er heilt urimeleg å tru, slik Strøm seier, at folk hadde med seg griser hit ut, langt uti havet, med risikabel landing og lite beite. Men sidan Svinøya er *rein* i høve til farvatnet innanfor, går det an å tenkje seg at namnet er ironisk – at øya heiter Svinøya fordi ho er «grisetete», altså rein. Slik ironi i stadnamn «kan være svær at påvise», men er i mange tilfelle tydeleg, som når «man navngiver en ganske lille bebyggelse efter en stor og betydningsfuld købstad eller navngiver [...] en fattig rønne efter en flot hovedgård, fordi den netop IKKE var det», som Dam nemner ein del døme på (Dam 2015: 126). Norske døme kan vera *Stor-Vaskinn* om ei 10 m brei vik med nokre forkrøpla osper ein halv km utanfor grenda Vaskinn i Sør-Troms, eller *Havet* om ei myr ovanfor Kalandseidet i Bergen.). At ordet *svin* er brukt

om ei øy ein mesta berre ser frå båt, trass i tabuet mot å nemne «[hus]dyr som [...] hest, ku, geit og gris» når ein var på sjøen (Solheim 1940 57 ff.), høver med omsnuing. Det siste namnet, *Storskjeret*, er det i alle fall naturleg å tolke ironisk. Ei øy som er 35 m høg, fleire hundre m i utstrekning, og graskledd på toppen, er ikkje akkurat noko skjer. Men forklaringa at *Svinøya* ironisk viser til at farvatnet rundt er reint i høve til kysten innanfor, er sjølvsagt svært uviss. Det er berre ikkje så lett å finne betre alternativ.

Fleire har sett namnet *Jungfrun* i Kalmarsund som ein parallell til *Jomfruland* (m.a. Solheim 1940: 173-74, Finstad 1991: 46-47, Særheim 2002: 164-65). *Jungfrun* er ei lita øy i nordenden av sundet som skil Öland frå fastlandet. I dag blir ho helst kalla *Blå Jungfrun*, som er ei kryssing av to tradisjonelle namn: *Blåkulla* og *Jungfrun* (Wahlberg 2003: 154). Om denne øya skriv Olaus Magnus i 1555 at «ej långt från öns [Ölands] norra strand höjer sig en väldig klippa, hvilken sjöfolket, för att undvika dåliga förebud och storm på hafvet, kallar Jungfrun» – her sitert etter Sahlgren (1915: 137). Han seier vidare at «Vallinus anger 1703 både *Jungfrun* och *Blåkulla* som tabu och Linné uppger *Blåkulla* som tabu samt *Jungfrun* och *Känningen* [...] som noa.»» (ibid). På bakgrunn av Olaus Magnus-sitatet, forklarar Sahlgren namnet slik ein har forklart *Jomfruland* og *Landegod*-namna: Øya og farvatnet rundt er farleg for skipsfarten, og derfor har ein valt ei smigrande omskriving som har festa seg som namn (Sahlgren 1915). Det gamle namnet var då *Blåkulla*, som er heimla frå fyrstninga av 1400-talet (Wahlberg 2003: 154). Dette er den rådande tolkinga av namnet *Jungfrun* (ibid).

Alle øyar og all kyst er farlege for skipsfarten. Men stemmer det at *Blå Jungfrun* er *spesielt* farleg? Det seier Olaus Magnus faktisk ikkje. Han seier at folk brukar namnet *Jungfrun* «för att undvika dåliga förebud och storm på hafvet» – altså generelt, ikkje ved *Blå Jungfrun* spesielt. Og berre 40 år etter Olaus Magnus seier polakken Andrzej Zbylitowski (i verket *Droga do Szwecyi*) at (*Blå*) *Jungfrun* er det motsette av farleg:

En klippa finns – säger skalden [...] – hvilken sjömän, som fara på Östersjön, pläga kalla Jungfrun. Vidt utöfver hafvet, rätt under molnen, höjer hon sin hjässa. På toppen har hon vackra träd af ymnig grönska och skuggiga platser under lummiga lönnar. Gamla seglare hålla henne i vördnad, ty när de under en sträng storm fly till henne, gömmer hon

dem i sina dolda kamrar, så att de ej det minsta frukta för ovanliga vindar eller vilda störsjöar. Därför visa seglarna henne för slik välgärning stor ära och allsköns vördnad. Men den som icke vördar henne eller som säger ett ohöfviskt ord om henne, han kommer sällan åter sund till efterlängtnad strand utan förgås på hafvet af vilda böljor eller råkar i någon stor fara, hvarur han sedan icke så lätt kan frälsas. (Sitert etter Carlsson 1920: 46)

Olaus Magnus fortel òg, i framhaldet av sitatet ovanfor, om eit tilfelle der Jungfrun åtvara ein kar som låg i hamna på øya, slik at han ikkje kom bort på havet (Sahlgren 1915: 137).

I fornminnedatabasen til det svenske Riksantikvarieämbetet (<https://app.raa.se/open/fornsok/>) får ein opp både skipsvrak og forlis¹⁷⁾ (altså kor ein kjenner til at skip har forlist, utan at ein har påvist vraket. Her kallar eg alt for forlis). Dekninga ser ut til å vera god i det aktuelle farvatnet. Det går fram av basen at det er fire forlis rett rundt Blå Jungfrun, og det er jo ein viss konsentrasjon. Men andre stader i Kalmarsund, og nord og sør for sundet, og utanfor Öland, er det mykje større konsentrasjonar. Langs den ureine kysten nord for Kalmarsund er det fleire stader konsentrasjonar av 6–7 forlis på eit par km, eller 10–12 forlis over eit litt større område (rundt Kungsgrundet). Til havs på yttersida av Öland, utanfor Kapelludden, er det på nokre kvadratkilometer oppimot 20 forlis. Liknande tettheit er det litt sør før sørenden av sundet. Ved byen Kalmar, midt i sundet, er det minst 25 forlis. Frå land og utover i havet utanfor Ölands södra udde er det over 40 forlis. Sør for Karlskrona, der landet svingar 90 grader vestover litt sør for Kalmarsund, er det over ei strekning på rundt fire landmil kyst, frå land og eit par landmil utover, markert 2–300 forlis. Blå Jungfrun merker seg altså ikkje ut som eit spesielt farleg punkt på denne delen av Svenskekysten, tvert imot.

Men Blå Jungfrun er 86 m høg, midt i nordenden av Kalmarsund, og er dermed eit fenomenalt landemerke i eit elles paddeflatt landskap. Det er dette som ligg i dei andre tradisjonsnamna, *Känningen*, «dvs. 'landkänningen'», presiserer Sahlgren (1915: 137), og *Blåkulla*. Blåfargen er som i *blåne*, det er noko ein ser veldig langt unna (ibid: 160). Samtidig er havet reint og nærddjupt rundt Blå Jungfrun, medan det er grunnar (altså

17) Takk til Roger Wikell for tips om dette.

usynlege farar) andre stader i sundet, og landet på begge sider er langgrunt og / eller farvatnet der ureint. Blå Jungfrun er dermed fin å styre mot; ho er eit naturleg sjømerke og må ha vore svært nyttig for sjøfarande i tida før kart og kompass, særleg for dei som kom langs kysten nordfrå eller tok land der og skulle sikte midt i sundet. Det er altså grunn til å tru at også namnet *Jungfrun* speglar positive førestillingar knytte til øya.

På grunn av landskapsparallelane mellom Blå Jungfrun og dei norske Landegod-øyane og Godøya på Sunnmøre, er det naturleg å tolke dei i samanheng. Alle er naturlege sjømerke som ein har kunna styre mot for å få reint farvatn, og namna kan tolkast som uttrykk for det. Namna som inneheld *god* kan uttrykke at dette er øyar som er gode, nyttige, for sjøfarande, i bokstavleg forstand, og *Guðey* kan uttrykke at ein har vurdert dette som så verdifullt at ein har sett det i samband med gudane. *Jomfru / jungfru* kan sikte til at det er reint rundt eller langs desse øyane, også i Kalmarsund-tilfellet.¹⁸⁾

Dette motseier ikkje at ein har tenkt seg at viktige makter heldt til i desse øyane – best heimla i Blå Jungfrun, nokså godt også i Jomfruland – eller at ein meinte forholdet til desse maktene vart påverka av om ein brukte godnemne eller ikkje. Noko av forklaringa på dette kan liggja i at desse øyane er uvanlege på andre vis òg. Jomfruland «er som et lite stykke Danmark [...], helt annerledes enn alle andre øyer, dertil [...] stor – hele 7 km lang – og [...] den ligger for seg selv helt ytterst mot havet» (Johannessen 1999: 336). At overnaturlige førestillingar blir knytte til ein slik stad, er normalt (jf. von Sydow 1926), og vi ser det òg i segnene som er knytte til øya. Slik er det òg med Blå Jungfrun, kanskje endå meir markant. Med berre 0,7 km², men 86 m i høgda, frittliggjande i sjøen mellom to sletteland, er ho svært, svært spesiell, og høgda gjer dessutan at toppen fungerer som vêrvarslar, når skyer tidleg samlar seg ikring han (Sahlgren 1915: 130, 144). Øya liksom veit, liksom avgjer, kva vêr det skal bli. Så ser vi då òg at fleire slag folketradisjon er knytte til denne øya, m.a. tradisjon om heksesabbat (Sahlgren 1915). Svinøya er òg spesiell, litt på same vis som Blå Jungfrun, nemleg som ein enorm sknaus som ligg fritt og som det er (relativt) reint ikring (i tillegg til sjømer-

18) Adjektivet *rein / ren* blir også på svensk brukt både «om farvatten, havsbotten, kust» som er «fri från klippor [el][er] skär [el][er] grund o[ch] d[y]likt» og om jomfruer i gammal tid. *Ordbok över svenska språket 22 1957*, under *ren*.

kefunksjonen). Også til den øya er det knytt segner (om sjøtroll. Solheim 1940: 166). Eg veit ikkje om den ærefrykta vi ser i godnemneskikken som Olaus Magnus, Peder Claussøn Friis og Hans Strøm fortel om, treng anna forklaring enn tru på overnaturlige makter i desse øyane. Og eg trur ikkje den trua treng anna forklaring enn at dette er svært spesielle stader som ein passerer tett framom og er avhengig av. Landegode er spesielt på liknande måte som dei nemnde øyane, som einaste høg-alpine øy på den delen av kysten. Men der har vi ikkje gamle skriftkjelder som fortel om godnemneskikken, berre namneresultatet av han – og segner om Landegodkjerringa (Bø og Kjök 2008-15 I: 73).¹⁹⁾

Det eg seier inneber ikkje nokon påstand om at farvatnet forbi Landegod-øyane, Godøya og Jungfrun er ufarleg. Det er det sjølvsgatt ikkje, heile kysten er farleg, slik havet er det. Det eg seier, er at det er all grunn til å tru at det som for folk i gammal tid var mest særmerkt ved desse øyane, og som namna derfor speglar, er at dette er nyttige, hjelpsame stader. Men altså ikkje ufarlege av den grunn.

V. Innendingar mot tolkingane

Landego er også registrert i namnebasen til Statens kartverk (norgeskart.no) som namn på to holmar – ein på nordsida av Smøla og ein på Hustadvika (vest for Kristiansund). Desse holmane er ikkje landskapsparallelar til dei tre Landegod-øyane eg har drøfta ovanfor. Begge er så små og låge at det ikkje veks gras på dei, dei ligg slik at dei ikkje

19) Solheim (1940) ser *Landegode* i samanheng med *Holmengrå*, på grunn av rekkefølga på ledda, og meiner *Holmengrå* òg er namn på stader som merker seg ut og er farlege i leia. Holmar med dette namnet oppgjev norgeskart.no i Holmengråfjorden i Sør-Varanger, nord for Fedje i Hordaland, innanfor Turøyna i Øygarden, i Lysefjorden, innanfor Andabeløya ved Flekkefjord og nordvest for Herføl i Hvaler. I tillegg veit Solheim om eit tilfelle utanfor Kolbeinshamn i Austevoll i Hordaland og eitt nemnt av Friis, truleg Gråholmen utanfor Hesnes ved Grimstad (Solheim 1940: 136-38). Men når det gjeld leddrekkefølga, veit eg ikkje om den seier anna enn at dette er gamle namn. På gammalnorsk var det ikkje spesielt unormalt å setja adjektivet etter substantivet, jf. t.d. skipsnamnet *Ormrinn langi*, og denne rekkefølga finst i andre namn i dag òg, som *Hamrane grå* (Rogaland) og *Hella blå* (Hardangervidda. Hovda 1961: 72). Når det gjeld lægje i landskapet, er det for meg berre Holmengrå nord for Fedje som klårt merker seg ut, der han ligg ved ei innsegling frå havet til Fensfjorden og leia sørover mot Bergen, kanskje òg Friis sin Holmengrå ved Grimstad. Dei andre fem verkar heilt anonyme på meg.

skil seg ut på nokon måte, og dei har ikkje hatt nokon funksjon som sjømerke (etter det eg har klart å finne ut med å granske kartet og snakke med lokalkjende). Landego-holmen ved Smøla ligg eit steinkast frå land inst i ein fleire kilometer brei skjergard. Den ved Hustadvika ligg ut mot opne havet ein liten kilometer frå land, men med nokre tørrfall utanfor. Ingen av holmane høver altså med det mønsteret eg meiner å ha peika ut når det gjeld dei tre Landegod-øyane og Godøya på Sunnmøre. Det kan sjåast som eit argument mot tolkingane eg har sett fram her. Men det er neppe nødvendig å sjå det slik, for desse holmane høver heller ikkje med den tradisjonelle *Landegod*-tolkinga. Dei er rett og slett anonyme punkt på kysten, stikk motsett dei tre Landegod-øyane. Dermed ser det ut til at desse holmenamna ikkje kan hjelpe oss i tolkinga. Det rimelegaste er vel at dei er gjevne som ironisk oppkalling etter Landegode i Nordland eller på Stadhavet, jf. Dam om ironi i stadnamn ovanfor. Parallellar er truleg *Jomfruland* som namn på ei langsmal og låg, men bitte lita øy inne i bukta sør for Herføl i Valer, og som namn på ein langsmal holme i Vigelandsvatnet i Aust-Agder.

Litt problematisk for tolkinga av *Guðey* på Sunnmøre som ein stad med fyrst og fremst positive eigenskapar, er derimot at *Den norske los* fører opp delar av Breidsunddjupet som område med grov og krapp sjø (*Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 12, 34). Likevel er ikkje området farlegare enn at losen anbefaler Breidsunddjupet som innsegling til Ålesund. Det er berre i vestleg og nordvestleg vind at losen seier området er risikabelt, og då fyrst og fremst på eine sida av råsa, varierende med vindretninga («Refraksjonssenter vil oppstå i le av de lokale grunnområdene på begge sider av Breisunddjupet.» *Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 94). Er ein kjend i denne innseglinga, kan faren altså reduserast. Årsaka til at det kan vera grov og krapp sjø der, er den brå overgangen mellom djupt og grunt hav. Dette er altså prisen ein betaler for den reine leia inn frå havet. Eg ser derfor ikkje dette som noka avgjerrande innvending.

VI. Konklusjon

Det er klare landskapstrekk felles mellom *Landegod*-øyane på Norskekysten, nemleg *Landegode* ved Bodø, Svinøya på Stadhavet og *Jomfruland*, og dessutan *Jungfrun* i Kalmarsund, som ein har jamført *Jomfruland* med, og *Guðey* på Sunnmøre. Alle desse øyane er viktige

landkjenningar med reint, djupt farvatn fram til seg, slik at dei har vore gode å styre mot, særleg for sjøfarande som kjem inn frå havet. Før kart, kompass og meir avanserte navigasjonshjelpemiddel, må dette ha vore til svært stor hjelp. Eg meiner alle desse namna bør tolkast som uttrykk for dette, fordi desse øyane tvillaust er viktige stader i leia, og det mest særmerkte med dei frå sjøfartssynsstad er landkjenninga med djupt, reint farvatn. *Landegod*-namna kan då med god meining lesast beint fram som ‘det gode landet’. Strøm si 1700-talsopplysning om at det var slik folk oppfatta *Landegod*-namnet på Svinøya, styrker denne forklaringa. *Jomfru-/Jungfru*-namna kan, ut frå same tanke, men med eit ordspel, forklarast med at farvatnet forbi desse øyane var *reint*, som ei jomfru. *Guðey* kan rimelegast tolkast slik at ein sette sjøfartsnytta staden hadde i samband med gudane, slik vi òg ser når det gjeld nokre av dei beste og nyttigaste hamnene på kysten.

Det tradisjonelle synet på *Landegod*-øyane og *Jungfrun*, nemleg at dette var spesielt farlege stader i leia som derfor måtte omtalast med smigrande nemningar for at maktene som budde i dei skulle bli venleg stemde – har vist seg å ikkje halde vatn. Det er ikkje grunnlag for å seia at desse øyane er spesielt farlege for dei sjøfarande. Det dei har felles, er tvert imot at dei må ha vore nyttige for førmoderne sjøfarande.

Historia om tolkinga av *Landegode*, *Jomfruland*, *Jungfrun* og *Guðey* er interessant fordi alle namna formelt er klåre. Det er ingen tvil om opphavsform eller etymologi, slik det ofte er i stadnamntolking, og homonymi skaper heller ingen utfordringar. Namna er samansette av velkjende appellativ med klår tyding; spørsmålet er *berre* kva tanke som ligg bak.

Den tradisjonelle forklaringa av *Landegod*-namna skriv seg frå Rygh si tolking (Kjær og Rygh 1914: 45) av det Friis seier om Jomfruland (Friis 1881: 298). Men som vi har sett, seier ikkje Friis at Jomfruland er farleg for sjøfararane, og Rygh undersøkte ikkje om desse øyane verkeleg er spesielt farlege punkt i leia. Tolkinga bygde altså på spinkelt grunnlag, men vart akseptert, og etter det var det ingen som undersøkte realitetane. Tolkingstradisjonen ikring desse namna er dermed eit interessant døme både på faren ved å ikkje undersøke den reale sida av tolkingar godt nok, og på korleis førehandsopfatninga lett fungerer som brillor som ein ser data gjennom. Som vi har sett, reknar Solheim opp dei nyttige sidene ved alle tre *Landegod*-øyane, men tek dei ikkje inn over seg. I staden overdriv

han kor farlege dei er, og seier det er veldig ureint rundt dei, endå ei samanlikning med farvatnet før og etter (eller innanfor, i Svinøya sitt tilfelle), ville vist det motsette. Dannevig (1993: 32) sin omtale av Jomfruland og naboøya Stråholmen er illustrerende:

[K]aster man et blick på sjøkart nr. 6, er det lett å forstå at nettopp her [ved Stråholmen] kunne og måtte strandinger finne sted. Ikke bare ligger Stråholmen utsatt til som en lumsk skipsfelle, omgitt av et mylder av grunner og skjær – den ligger også like innenfor allfarvei for sjøverts trafikk.

Farvannet her og langs Jomfruland har da også opp gjennom tidene vært fryktet og vært forbundet med ikke så lite overtro.

At det er spesielt farleg utanfor Stråholmen, ser ein utan vidare av kartet. At det er spesielt farleg utanfor Jomfruland, ser ein derimot ikkje av kartet, så det bygger Dannevig på den tradisjonelle tolkinga av Friis og namnet *Landegode*.

Takk til Finn Myrvang og Vegard Heide for kommentarar til utkast.

Nemnd litteratur

- Aune, Kolbjørn 1997: «Jomfruland». I Jørn Sandnes og Ola Stemshaug (red.): *Norsk stadnamleksikon*. Oslo: Det Norske Samlaget. 244.
- Bojer, Johan 1921: *Den siste viking*. Kristiania: Gyldendal.
- Byberg, Jan E. 1970: «*Dei lukkelege øyane*» i *norsk folketradisjon. Ei motivgransking*. 2 band. Hovudfagsoppgåve i nordisk, Universitetet i Bergen. Pdf-versjon ligg på <http://eldar-heide.net/> -> Anna fagleg.
- Bäckman, Louise 1975: *Sájva. Föreställningar om hjälp- och skyddsväsen i heliga fjäll bland samerna*. Stockholm studies in comparative religion 13. Dr. philos.-avhandling, Stockholms universitet. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Bø, Sigrid og Jarnfrid Kjøk 2008–15: *Lekamslyst I-II. Erotisk folkedikting i Noreg*. Oslo: Novus.
- Calissendorff, Karin 1964: «Helgö». *Namn och bygd* 52. 105–52.
- Carlsson, Gottfrid 1920: «[Recension av] Gustaf Rudbeck, Skrifter till Sveriges historia, tryckta före år 1600, med en inledande redogörelse. Akad. afh. Upp-

- sala: Almqvist & Wiksell 1919. XVI, 95, 272 s. 8°». *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* VII. 41–54.
- Dam, Peder 2015: *Bebyggelser og stednavnetyper*. Navnestudier nr. 44 Udgivet af Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Dannevig, Hartvig 1993: *Siste havn. Skipsforlis langs sørlandskysten*. [Ny, rev. utg.], 3. oppl. Stathelle: Duray offset.
- Den norske los 1. Alminnelige opplysninger. Pdf-versjon 8.9*, 2018: Åttende utgave. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Den norske los 2a. Farvannsbeskrivelse Svenskegrensen - Langesund. Pdf-versjon 3.9*, 2018a. Tredje utgave. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Den norske los 2b. Farvannsbeskrivelse Langesund – Jærens rev. Pdf-versjon 3.9*, 2018b. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Den norske los 4. Farvannsbeskrivelse Stad – Rørvik. Pdf-utgave 7.8*, 2018. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Den norske los 5. Farvannsbeskrivelse Rørvik – Lødingen og Andenes. Pdf-versjon 6.8*, 2018. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Drange, Ernst Berge 1989: *Tysnes. Gards- og ættesoge 3*. Uggdalseidet: Tysnes sogelag.
- Finstad, Håkon 1991: *Jomfruland*. Kragerø: Jomfruland vel, Jomfruland hytteeierforening.
- Friis, Peder Claussøn 1881: *Samlede Skrifter af Peder Claussøn Friis*. Udgivet for Den norske historiske Forening af Gustav Storm. Kristiania: Brøgger.
- Grimm, Oliver 2011: «Godøy sites on the west coast of Norway - gods' islands, but no 'home of the gods'». I Oliver Grimm og Alexandra Pesch (red.): *The Gudme / Gudhem Phenomenon*. Schriften des Archäologischen Landesmuseums Ergänzungsreihe Band 6. Papers presented at a workshop organized by the Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology (ZBSA), Schleswig, April 26th and 27th, 2010. Neumünster.
- Gudbrandson, Terje 1978: *Bodin bygdebok II-1. Gårds- og slektshistorie for Væran*. Bodø: Bodø kommune – Bygdebokkomitéen.
- Hákonar saga Hákonarsonar I. Bøglunga saga*, 2013. Íslenzk fornrit. Þorleifur Hauksson, Sverrir Jakobsson og Tor Ulset gáfu út. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Hákonar saga Hákonarsonar II. Magnúss saga lagabætis*, 2013. Íslenzk fornrit. Sverrir Jakobsson, Þorleifur Hauksson og Tor Ulset gáfu út. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.

- Heggland, Johannes 1964: *Tysnes – det gamle Njardarlog*. [Tysnes]: Tysnes sogelag.
- Heggstad, Leiv m. fl., 2008: *Norrøn ordbok*. 5. utgåva av *Gamalnorsk ordbok* ved Hægstad og Torp, Kristiania 1909. Oslo: Det norske samlaget.
- Heide, Eldar 2013: «Sola og gudane på Tysnesøya». *Chaos* 58 (2012). 49–57.
- Helland, Amund 1908: *Norges land og folk topografisk-statistisk beskrevet. XVIII: Nordlands Amt. Anden del: den almindelige del*. Kristiania: Aschehoug.
- Hovda, Per 1954: «Jomfruland». *Norsk allkunnebok*. 6. bandet. Oslo: Fonna forlag. 956.
- Hovda, Per 1961: *Norske fiskeméd. Landsoversyn og to gamle médbøker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johannessen, Arve 1999: *Kysten vår. Bind 1: Østlandet*. Oslo: Orion.
- Kjær, A. 1919: *Norske Gaardnavne 12. Nordre Bergenhus Amt*. Kristiania: Fabricius.
- Kjær, Albert og Oluf Rygh 1914: *Norske Gaardnavne 7. Bratsberg Amt*. Kristiania: I kommission hos Cammermeyers Boghandel.
- Manker, Ernst 1957: *Lapparnas heliga ställen. Kultplatser och offerkult i belysning av Nordiska museets och Landsantikvariernas fältundersökningar*. Acta Lapponica XIII. Stockholm: Gebers.
- Myrvang, Finn 2014: «Geita, Gjura eller Kjerringa?». *Håløygminne* 24. 246–51.
- Myrvang, Finn 2016: «Gjura, Geita eller Kjerringa?». *Bøfferding*. 63–72.
- Myrvang, Finn 2019: «Inspirerer i nord, irriterer i sør?». *Håløygminne* 25. 269–310.
- Norsk Ordbok*, 1966–2016. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Nyhus, Per 1999: *Larvik A–Å*. Larvik: Østlands-Posten.
- Óláfs saga Tryggvasonar*, 1941. I *Heimskringla I* av Snorri Sturluson. Íslenzk fornrit 26. Utg. Bjarni Aðalbjarnarson. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag. 225–372.
- Olsen, Asle Bruen og Yvonne Dahl 2015: *Arkeologisk rapport fra forskningsgraving i Todnesrøysa på Tysneset: Kultsted i forhistorisk tid? ID4557 på Todneset, Tysnes 99/1. Tysnes kommune, Hordaland*. Fornminneseksjonen, Universitetet i Bergen.
- Olsen, Magnus 1905: *Det gamle norske ønavn Njarðarlóg*. Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1905. No.5. Christiania: I Commission hos Dybwad.

- Olsen, Magnus, 1910: *Norske Gaardnavne 11. Søndre Bergenhus Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Olsen, Magnus 1915: *Hedenske kultminder i norske stedsnavne*. Videnskapselskapets skrifter. II, Hist.-filos. klasse, 1914: 4. Kristiania: i kommisjon hos Dybwad.
- Ordbok över svenska språket 22*, 1957. Utgiven av Svenska akademien. Lund: Gleerup. Digital utgåve på <https://www.saob.se/>.
- Rygh, Karl 1905: *Norske Gaardnavne 16. Nordlands Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Rygh, Karl 1908: *Norske Gaardnavne 13. Romsdals Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Sahlgren, Jöran 1915: «Blåkulla och blåkullafärderna». *Namn och bygd* 3. 100–61.
- Sandnes, Jørn 1997: «Heilhornet». I Jørn Sandnes og Ola Stemshaug (red.): *Norsk stadnamnleksikon*. Oslo: Det Norske Samlaget. 203.
- Sandnes, Jørn og Ola Stemshaug 1997: *Norsk stadnamnleksikon*. 4. utg. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Singh, Elisabeth Jørgensen 1997: *Sørlandskaper*. Nærnes: Ida Elisabeths kunstforlag.
- Solheim, Svale 1940: *Nemningsfordomar ved fiske*. Oslo: Det norske videnskapsakademi.
- Stemshaug, Ola 1997: «Landegode». I Jørn Sandnes og Ola Stemshaug (red.): *Norsk stadnamnleksikon*. Oslo: Det Norske Samlaget. 282.
- Storli, Inger 1989: «Om Raud den Ramme og andre håløyg-høvdinge». I Reidar Bertelsen (red.): *Framskritt for fortida i nord. I Povl Simonsens fotefar*. 185–209.
- Sydow, C. W. von 1926: «Det ovanligas betydelse i tro och sed». *Folkminnen och folktankar*. 53–70.
- Særheim, Inge 2002: «Klokkene, Krossen og Kristennamnet. Nemne for kristen kultur og tradisjon i sørvestnorske skjergardsnamn». I Svavar Sigmundsson (red.): *Kristendommens indflydelse på nordisk navngivning. Rapport fra NORNA's 28. symposium i Skálholt 25.–28. maj 2000*. Uppsala: NORNA-förlaget. 163–76.
- Thorsvik, Eivind 1982: *I storm og stilla. Fiskerihistorie for Nordland*. Bodø: Nordland fylkes fiskarlag.
- Wahlberg, Mats (red.) 2003: *Svenskt ortnamnslexikon*. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet.